

Επιφυλλίδα

Αδαμάντιος Κοραής: Νυν Υπέρ Πάντων η Παιδεία

Γρηγόριος Θ. Παπανίκος

Το Αθηναϊκό Ακαδημαϊκό Περιοδικό θα δημοσιεύει σε κάθε τεύχος του μία επιφυλλίδα, δηλαδή ένα κείμενο δοκιμακού χαρακτήρα με κριτικό και επιστημονικό περιεχόμενο. Την επιμέλεια της επιφυλλίδας θα έχει ο Γρηγόριος Θ. Παπανίκος. Το περιοδικό θα δημοσιεύει επιστολές αναγνωστών επί των θεμάτων που τίθονται στις επιφυλλίδες έτσι ώστε να δημιουργείται ένας δημόσιος επιστημονικός διάλογος. Στο προηγούμενο, πρώτο τεύχος, η επιφυλλίδα ήταν αφιερωμένη στους Έλληνες επιστήμονες του εξωτερικού. Στο παρόν τεύχος η επιφυλλίδα τιμά ίσως τον πιο σημαντικό Έλληνα επιστήμονα του εξωτερικού, τον Αδαμάντιο Κοραή, παρουσιάζοντας τη σύντομη αυτοβιογραφία του.

Λίγα Λόγια για το Σκοπό της Συγγραφής της Αυτοβιογραφίας του

Ο ίδιος ο Αδαμάντιος Κοραής (1748-1833) φρόντισε να μας αφήσει λίγα λόγια για τον βίο του¹ που μας παρέχει πολλές πληροφορίες για τη ζωή και κυρίως για την παιδεία του. Η παρούσα επιφυλλίδα στηρίζεται αποκλειστικά σε αυτό του το πόνημα. Σε μία άλλη εργασία μου² κάνω συχνές αναφορές στον Κοραή και σχεδιάζω κάποιες άλλες εργασίες για το έργο του. Όπως σε όλα τα έργα του Κοραή, έτσι και σε αυτό αναδεικνύει τη σπουδαιότητα της παιδείας. Στο συγκεκριμένο έργο του, αναφέρεται στη δική του δίψα για παιδεία.

Στις 23 Δεκεμβρίου 1829, στο Παρίσι, ο Αδαμάντιος Κοραής τελειώνει την αυτοβιογραφία του, η οποία θα εκδοθεί το 1833. Στις πρώτες τρεις παραγράφους μας δίνει το λόγο που έγραψε την αυτοβιογραφία του. Αναφέρει, λοιπόν, ότι κάποιος Χιώτης φίλος του τον ρώτησε αν σκόπευε να γράψει την αυτοβιογραφία του. Η ερώτηση του φάνηκε παράξενη, διότι, όπως εξηγεί στη δεύτερη παράγραφο, η συγγραφή μιας αυτοβιογραφίας επιτάσσει την αναφορά στα θετικά και τα αρνητικά (κατορθώματα και αμαρτήματα, αντίστοιχα) χωρίς να υπερβάλλει (μεγαλύνει) για τα πρώτα και ούτε να υποβαθμίζει (σμικρύνει) τα δεύτερα. Αυτό είναι έργο δύσκολο, μας λέει, διότι στους ανθρώπους είναι έμφυτη η φιλαυτία. Και όπως αναφέρει στην επόμενη παράγραφο δεν βρίσκει άξια λόγου κατορθώματα να απαριθμήσει και σε ό,τι αφορά τα αμαρτήματά του δεν βρίσκει το λόγο σε τι θα ήταν χρήσιμα να τα δημοσιεύσει.

Γιατί τη γράφει λοιπόν την αυτοβιογραφία του; Γράφει μερικά συμβάντα της ζωής του για να διορθώσει αυτά που είχαν ήδη γραφεί γι' αυτή. Και είναι αλήθεια

¹Βλ. το βιβλίο του *Βίος Αδαμαντίου Κοραή συγγραφείς παρά του ιδίου*, Εν Παρισίους. Εκ της τυπογραφίας Κ. Εβεράρτου, 1833, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.snhell.gr/testimonies/content.asp?id=104&author_id=68).

²Βλ. *Εξυπνοι, Βλάκες και Απατεώνες*. [https://www.atiner.gr/gtp/Papanikos\(2021\)-Vlakes.pdf](https://www.atiner.gr/gtp/Papanikos(2021)-Vlakes.pdf).

ότι σε όλο το κείμενο της αυτοβιογραφίας του αναφέρεται σε αυτές τις εσφαλμένες αναφορές για τη ζωή του που αφορούν χρονολογίες.

Η Καταγωγή και τα Πρώτα Χρόνια της Ζωής του

Ο Αδαμάντιος Κοραΐς γεννήθηκε στις 27 Απριλίου 1748 στη Σμύρνη. Ήταν πρωτότοκος γιος του Ιωάννη Κοραή εκ Χίου και της Θωμαΐδας Ρυσίας εκ Σμύρνης. Η οικογένεια είχε οκτώ παιδιά. Ωστόσο, μόνο ο Αδαμάντιος και ένας αδερφός του επέζησαν.

Ο Κοραΐς κάνει ιδιαίτερη αναφορά στους προγόνους του δίνοντας έμφαση στην παιδεία τους και αυτό έχει τη σημασία του διότι αναδεικνύει τη μεγάλη έμφαση που έδινε σε αυτό τον τομέα. Αρχικά αναφέρεται στον πατέρα του, στο ότι δεν είχε ευτυχήσει να αποκτήσει στοιχειώδη παιδεία για δύο λόγους. Πρώτον, είχε μείνει ορφανός σε μικρή ηλικία. Δεύτερον, όλο το ελληνικό έθνος ήταν εκείνη την εποχή «απαίδευτο» εκτός από λίγους που ήταν «στολισμένοι» με «ψευδοπαιδείαν» και όχι με «αληθινή παιδεία».

Με αφορμή την παιδεία του πατέρα του, ο Κοραΐς μας δίνει σε μία πρόταση την κατάσταση που επικρατούσε στον υπόδουλο ελληνισμό. Πάντως, αυτό το ασίγαστο μίσος του για την τουρκική καταπίεση και τους ίδιους του Τούρκους δημιουργεί αντιφάσεις στην ανάλυση του που δεν τις επισημαίνει όπως κάποιος θα περίμενε από τον Κοραή διότι αμέσως μετά αναφέρεται στην παιδεία της μητέρας του και μάλιστα στον πατέρα της τον Αδαμάντιο Ρύσιο, ο οποίος πέθανε το 1747, ένα χρόνο πριν γεννηθεί ο Κοραΐς και με έναν ενδιαφέρον τρόπο μας πληροφορεί πως κληρονόμησε τα βιβλία του παππού του που αξίζει να αναπαράγουμε.

Ο παππούς του ήταν δάσκαλος της ελληνικής φιλολογίας από τη Χίο που όταν ήλθε στην Σμύρνη νυμφεύθηκε και έκανε τρεις κόρες. Απογοητευμένος που δεν είχε αγόρι αφιερώθηκε να μάθει γράμματα στις κόρες του, μία εκ των οποίων ήταν και η μητέρα του Κοραή, με την κρυφή επιθυμία να κάνουν αγόρια και όποιο θα σπούδαζε θα του άφηνε τα βιβλία της προσωπικής του βιβλιοθήκης. Περιττό να αναφερθεί ότι τα βιβλία τα κληρονόμησε ο Κοραΐς.

Η Πρώτη Παιδεία του Κοραή

Η μητέρα του Κοραή ήξερε περισσότερα γράμματα από ότι ο πατέρας του αλλά όχι αρκετά για να μορφώσει τον Αδαμάντιο. Ποιος παράγοντας συνετέλεσε στη μόρφωσή του; Αναμφισβήτητα η δική του ακαταμάχητη επιθυμία να μάθει γράμματα, η οποία κατέστη δυνατή, διότι όπως αναφέρει ο Κοραΐς, «Ο πατήρ μου, αν και στερημένος παιδείας, ήτο στολισμένος από την φύσιν με νουν οξύτατον, και άλλα της φύσεως δωρήματα πολλά· ώστε εκατάλαβεν, ότι μόνη η παιδεία τελειοποιεί τα δώρα της φύσεως, και επυρώθη με τον έρωτα της παιδείας· αλλά μη δυνάμενος πλέον να την αποκτήσει σχολικώς, ανεπλήρωσε την έλλειψιν, συχράζων όπου εύρισκε κανένα λόγιον άνδρα, διά να ποτίζη την δίψαν του με την ακρόασιν της παλαιάς Ελληνικής σοφίας.» Ο πατέρας του ήταν μεν έμπορος αλλά

είχε ενεργή συμμετοχή στα ελληνικά κοινά της Σμύρνης μιας και ο Κοραΐς του αναγνωρίζει και έμφυτη ρητορεία.

Με δεδομένη την αγάπη του πατέρα του για την παιδεία φρόντισε για την παιδεία των παιδιών του. Ο Αδαμάντιος εστάλη στο ελληνικό σχολείο της Σμύρνης το οποίο όπως μας πληροφορεί ο ίδιος ο Κοραΐς, «Ο διδάσκαλος και το σχολειόν, ωμοιάζαν όλους τους αλλού διδασκάλους και τα σχολεία της τότε Ελλάδος, ήγουν έδιδαν διδασκαλία πολλά πτωχήν, συνωδευμένην με ραβδισμόν πλουσιοπάροχον. Τόσον άφθονα έξυλοκοπούμεθα, ώστε ο αδελφός μου μην υποφέρων πλέον, παραιτήθη την ελληνικήν παιδείαν και παρά γνώμην των γονέων μας.»

Παρεμπιπτόντως, αυτή η μέθοδος διδασκαλίας δεν εξαλείφθηκε μέχρι και τη δεκαετία του 1970 στην ελεύθερη Ελλάδα. Και εγώ έπεσα θύμα αυτού του συχνού ραβδισμού όταν πήγαινα στο δημοτικό σχολείο του χωριού μου.

Γιατί ο Αδαμάντιος Κοραΐς συνέχισε; Μας πληροφορεί ο ίδιος τους λόγους, «Δύο μάλιστα αιτίαι ισχυροποίησαν την ιδικήν μου υπομονήν· έρωσ παιδείας και έρωσ τιμής.» Ο πρώτος είναι η έμφυτος φιλομάθεια του που δεν είναι ωστόσο άσχετη με τον δεύτερο που σύμφωνα με τον Κοραΐ ήταν μία υποχρέωση απέναντι στους προγόνους του, διότι, «Της τιμής τον έρωτα έτρεφε και ηύξανε πρώτον η φήμη της σοφίας και της αρετής του πάππου μου, Αδαμαντίου του Ρυσίου, έπειτα άλλου συγγενούς μικρόν παλαιότερου, του ιατροφιλοσόφου Αντωνίου του Κοραΐ, και τρίτου του ζώντος ακόμη τότε, και διδάσκοντος την Ελληνικήν φιλολογίαν εις την Χίον, Ιερομονάχου Κυρίλλου, ανεψιού του πατρός μου (προς μητρός). Ήθελα σιωπήσειν και άλλην αιτίαν της υπομονής μου, την πλεονεξίαν, αν δεν εχρησίμευεν εις τιμήν του μακαρίτου πάππου μου, και εις παράδειγμα πώς χρεωστούν να θαρρύνωσιν οι γονείς τα τέκνα και τους απογόνους των εις την απόκτησιν των καλών.»

Το συμπέρασμα είναι ότι ο Κοραΐς ήταν από τη φύση του προικισμένος να μάθει γράμματα όπως αυτή πιστοποιείται και από τους προγόνους του. Εκείνο που χρειαζόταν πλέον ήταν η δική του προσπάθεια την οποία ευρισκόμενος ακόμη στη Σμύρνη κατέβαλλε με το παραπάνω μάλιστα, βρίσκοντας δασκάλους να του διδάξουν ξένες γλώσσες (Γαλλικά, Ιταλικά, Λατινικά, Εβραϊκά), Επίσης έδειξε και ένα ενδιαφέρον για τα Αραβικά.

Κάπου εδώ τελειώνει η σχολική του εκπαίδευση στη Σμύρνη και αρχίζει η «Οδύσσεια» του που δεν είχε όμως επιστροφή, κυρίως διότι ο ίδιος ο Κοραΐς δεν ήθελε να επιστρέψει και να «νοικοκυρευτεί» στη Σμύρνη και κατηγορούσε τους Τούρκους, χωρίς να μας εξηγεί το λόγο πέρα από το ότι δεν ήθελε να βλέπει τη χώρα του σκλαβωμένη ή καλύτερα ήθελε να ζει σε μία χώρα ελευθερίας, όπως, λόγου χάρη η Γαλλία. Πάντως, το καθεστώς που επικρατούσε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν αυτό της της καταπίεσης και της αμορφωσιάς αλλά δεν αφορούσε μόνο τους Έλληνες αλλά όλους τους υπηκόους της, συμπεριλαμβανομένων και των Τούρκων.

Να επισημάνω κάτι για την αντίφαση που ανέφερα παραπάνω. Ο Κοραΐς αν και υπόδουλος των Τούρκων στη Σμύρνη είχε τη δυνατότητα να σπουδάσει ελεύθερα ότι ήθελε όπως και η μητέρα του και προφανώς και ο πατέρας του αν δεν ήταν ορφανός. Δεν φαίνεται να υπήρχαν κάποια εμπόδια από τους Τούρκους. Και είμαι σίγουρος ότι η μόρφωση της μητέρας του αλλά και του ίδιου του Αδαμάντιου

Κοραή θα ήταν πολύ ανώτερη από αυτή των Τούρκων εκείνης της εποχής. Και αυτό δεν επισημαίνεται από τον Κοραή.

Και το Ταξίδι Αρχίζει

Το 1772 ο Κοραής εγκαταλείπει τη Σμύρνη και αναχωρεί με πλοίο για το Άμστερνταμ της Ολλανδίας με σκοπό να διευρύνει τις επιχειρήσεις του πατέρα του. Εκεί έμεινε έξι χρόνια και να μεν ασχολείτο με το εμπόριο του πατέρα του εντούτοις δεν παραμέλησε την παιδεία του παρακολουθώντας μαθήματα ιδιωτικά στην οικία του σωκρατικού φιλοσόφου Αδριανού Βύρτου (Adrien Buurt).

Επιστρέφει στη Σμύρνη αφού ταξίδεψε στη Βιέννη, στην Τεργέστη και στη Βενετία (1778). Εκεί περίμενε την άδεια των γονέων του για να μεταβεί στη Γαλλία να σπουδάσει Ιατρική. Γιατί προτίμησε αυτό το αντικείμενο; Μας το λέει ο ίδιος με το γλαφυρό του τρόπο, «Ο σκοπός μου δεν ήτο να κατασταθώ ιατρός· εις δύο μόνα πράγματα απέβλεπα, να κερδαίνω τον καιρόν να μη βλέπω Τούρκους, ή αν αναγκασθώ τελευταίον να τους ίδω, να ζω μεταξύ των ως ιατρός, επειδή το θηριώδες έθνος τούτο εις μόνους τους ιατρούς αναγκάζεται να υποκρίνεται κάποιαν ημερότητα.»

Όταν γύρισε στη Σμύρνη οι γονείς του προσπάθησαν να τον κρατήσουν εκεί προτείνοντάς του να νυμφευθεί όμορφη και πλούσια νύφη που του είχαν βρει. Έπεσε σε κατάθλιψη και οι γονείς του συναίνεσαν να φύγει για Γαλλία. Μέσω Λιβόρνο και Μασσαλίας φθάνει στο Μονπελλιέ (Montpellier), στις 9 Οκτωβρίου 1782, όπου έμεινε 6 χρόνια, σπουδάζοντας την ιατρική. Στις 24 Μαΐου 1788 εγκαθίσταται στο Παρίσι, τα Νέας Αθήνας όπως το αποκαλεί. Εκεί έγινε μάρτυρας της Γαλλικής Επανάστασης που έδωσε τέλος και στις ταξιδιωτικές του περιπέτειες.

Το Παρίσι: Η Ιθάκη του Αδαμάντιου Κοραή

Στο Παρίσι ο Κοραής λαμβάνει δύο σημαντικές αποφάσεις. Πρώτον να μην επιστρέψει στην πατρίδα του, «Τας μέχρι τούτου απορίας μου περί της εις την πατρίδα επιστροφής, τας οποίας είχε μετριάσειν ο θάνατος των γονέων μου, έλυσε πλέον ολότελα η πολιτική μεταβολή της Γαλλίας, και απεφάσισα αμεταθέτως να μη συζήσω εις το εξής με τυράννους.»

Αυτό δεν σήμαινε ότι μειώθηκε το ενδιαφέρον του για την Ελλάδα. Το αντίθετο μάλιστα λόγω της παραμονής του στο ελεύθερο Παρίσι, «... ηύξησε και την οποίαν έτρεφα επιθυμίαν προ πολλού να συνεργήσω το κατά δύναμιν εις την παιδείαν των ομογενών μου, και μάλιστα αφού πληροφορήθην, ότι η αύξησις και εξάπλωσις της παιδείας εις το Γαλλικόν έθνος εγέννησε τον έρωτα της ελευθερίας. Μόνον μέσον τοιαύτης συνεργίας εύρισκα τας εκδόσεις των ελληνικών συγγραφέων με μακρά προλεγόμενα εις την κοινήν γλώσσαν, ώστε να αναγινώσκωνται όχι μόνον από τους σπουδαστάς της παλαιάς γλώσσης, αλλά και από τους ιδιώτας. Εις τοιαύτην επιχείρησιν όμως, εχρειάζετο πλειότερα γνώσις της ελληνικής γλώσσης, διά την κριτικήν έκδοσιν του κειμένου των συγγραφέων. Εις

ταύτης λουπόν την απόκτησιν έδωκα όλην μου την προσοχήν, αφίνων και την επαγγελίαν της ιατρικής και πάσαν άλλην ασχολίαν.»

Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από έντονη συγγραφική και μεταφραστική δραστηριότητα ακόμη με εργασίες που του ανατέθηκαν από τον ίδιο το Ναπολέοντα. Το 1805, με την οικονομική συνδρομή των Ζωσιμάδων, εκδίδει τον Πρόδρομον της Ελληνικής Βιβλιοθήκης και άλλες πολλές μεταφράσεις και εκδόσεις.

Οι Απόψεις του για την Επανάσταση του 1821 και τον Κλήρο

Ο Αδαμάντιος Κοραής θεωρούσε ότι η απελευθέρωση του Έθνους θα έρθει μέσω της παιδείας. Συνεπώς, *Νυν Υπέρ Πάντων η Παιδεία* πριν από το *Νυν Υπέρ Πάντων ο Αγών*. Θεωρούσε ότι ακόμη και αν ελευθερωθεί η Ελλάδα από τους Τούρκους, χωρίς να προϋπάρξει η παιδεία, το Έθνος θα υποταγεί σε έναν άλλο δυνάστη. Όπως και έγινε.

Το 1805 θεωρούσε ότι «Η διασπορά των εις την Ελλάδα, και η γεννηθείσα εξ αυτών εύνοια του γένους εις εμέ, μ' εδίδαξεν, ότι το γένος ήρχισε να αισθάνεται την χρείαν της παιδείας, κ' ηύξησε τας οποίας προ πέντε ετών είχα φανερώσειν ελπίδας της πλησιαζούσης ελευθερίας του. Εις τούτο μόνον ηπατήθη, ότι η κατά του τυράννου επανάστασις, την οποίαν έθετεν ο λογισμός μου περί τα μέσα της παρούσης εκατονταετηρίδος, συνέβη τριάκοντα χρόνους αρχήτερα. Οτι δε συνέβη παρά καιρόν, εφάνη και από την θρασύτητα των αρχηγών της επαναστάσεως (είτε αυτομάτως, είτε και από την Ρωσίαν κινηθέντων) και από την έπειτα μέχρι της σήμερον αφρονεστάτην διαγωγήν πολλών πολιτευομένων εις την Ελλάδα· διαγωγήν, ήτις έδωκεν αφορμήν εις τόσην αίματος αθώου χύσιν, και παρ' ολίγον ήθελ' αφανίσειν και αυτό το Ελληνικόν όνομα από το πρόσωπον της γης, αν οι στρατευόμενοι κατά του τυράννου, και πεζοί και θαλάσσιοι δεν έπρασαν αληθώς άξια του Μαραθώνος και της Σαλαμίνας κατορθώματα. Αν το γένος είχε και κυβερνήτας στολισμένους με παιδείαν (κ' ήθελε τους έχειν εξάπαντος, αν η επανάστασις συνέβαινε τριάκοντα χρόνους αργότερα) έμελλε και την επανάστασιν να κάμη με πλειοτέραν πρόνοιαν, και εις τους αλλογενείς να εμπνεύση τόσον σέβας, ώστε ν' αποφύγη όσα έπαθε κακά από την αντίχριστον Αγίαν συμμαχίαν.»

Ο Κοραής τελειώνει αυτή τη σύντομη αυτοβιογραφία του, αναφερόμενος στη θρησκεία και στη συμπεριφορά ορθοδόξων και καθολικών ιερέων. «Η μακρά δουλεία αφανίσασα την παιδείαν του γένους, ήτον αδύνατον να μη φθείρη τον κλήρον, μηδέ να συγχύση τα θρησκευτικά μας φρονήματα· οποία όμως και οπόσα αν ήναι τα αμαρτήματα των Ανατολικών χριστιανών παραβαλλόμενα με τας φρικτάς της Παπικής αυλής καταχρήσεις, εις την στάθμην της δικαιοσύνης, πρέπει να λογίζωνται ολίγοι τινές προς ωκεανόν ύδατος σταλαγμοί· και οι συνήγοροι της Παπικής αυλής, κατηγορούντες πικρώς δι' αυτά τους Γραικούς κατηγορούν ανθρώπους ενοχλουμένους από κάρφος, τυφλωμένοι από παχυτάτην δοκόν αυτοί. Να κατακρίνη τις όλους τους ιερωμένους ανατολικούς, διά την τρυφήν ολίγων σαρδαναπάλων αρχιερέων, τρυφώντων εις το Βυζάντιον, είναι το αυτό και να παραβάλλη όλους τους κοσμικούς με τους Φαναριώτας του Βυζαντίου.»

Συμπέρασμα

Ο Αδαμάντιος Κοραΐς σωστά συνέδεσε την απελευθέρωση ενός λαού με την παιδεία του. Ένας απαίδευτος λαός δεν μπορεί να είναι ελεύθερος. Ένας απαίδευτος λαός δεν μπορεί να ευημερήσει ούτε υλικά ούτε και ηθικά.